

Вікторія ВЕРХОГЛЯД
Київ

УКРАЇНСЬКО-АВСТРІЙСЬКІ ПОЛІТИЧНІ ВІДНОСИНИ НА ВИЩОМУ РІВНІ: ЧЕРЕЗ МИНУЛЕ ДО МАЙБУТНЬОГО

Сьогодні молода українська держава проходить складний етап формування зовнішньополітичного курсу, який був започаткований Декларацією про державний суверенітет України 16 липня 1990 року. Основні віхи цього курсу були накреслені у “Основних напрямках зовнішньої політики України”, ухвалених 2 липня 1993 року. До пріоритетних завдань зовнішньої політики України було віднесено розвиток двосторонніх міждержавних відносин та інтеграцію до європейських структур. При цьому особливу увагу було зосереджено на розвитку взаємовідносин з сусідніми державами та стратегічними партнерами.

Хоча Австрійська Республіка не має безпосередніх кордонів з Україною, двостороннє співробітництво України та Австрії набуває особливого значення, оскільки ці дві країни поєднує історична, географічна та культурна близькість. Крім цього, проголошений та послідовно впроваджуваний курс на без’ядерність України зближує її з Австрією, яка за своєю Конституцією з 1955 року є нейтральною державою.

Як відомо, західноукраїнські землі були тісно пов’язані з Австрією. Ще наприкінці XVIII століття, після першого поділу Польщі (1772 р.), до складу Австрії відійшла Галичина. Цей рік став початком своєрідного етапу в історії України, протягом якого історичний розвиток Галичини проходив в контексті західноєвропейської історії, а “галичани, увійшовши в склад нової держави, ніби географічно далі просунулися на захід, бо Брюссель, Відень і Львів опинились в одній монархії, західним рубезем якої стало Північне море, а східним – річка Збруч”¹. У 1775 р. Австрія відкупила від Османської імперії Буковину. У складі Угорського королівства ще з XVII ст. перебувало Закарпаття. Таким чином, Габсбурзька імперія охопила українські території площею 70 тис. кв. км². Австрія, приєднавши частину українських земель, розширила свої території та отримала нові геополітичні можливості. Про них ще у 1915 році писав С.Томашівський: “Галичину можна назвати історичними воротами між двома половинами Європи. Ся важна роля умовлена, окрім значення Карпат, також політично-географічним характером цієї території”³.

Історичні обставини склалися таким чином, що українські землі були поділені між двома імперіями: Австрійською (пізніше – Австро-Угорською) та Російською. При цьому становище українців, що проживали у складі Австрійської імперії відрізнялося від становища українців у Наддніпрянщині. Зокрема, українська інтелігенція, зазнаючи утисків російського царату, переселялася до Галичини, де на противагу до Валуєвського циркуляру та Ємського указу, українська мова застосовувалася у офіційних установах, а з 1849 року за рішенням австрійського уряду запроваджувалася у всіх гімназіях Галичини⁴. І до сьогодні у багатьох західноукраїнських селах стоять особливі хрести як пам’ятки про звільнення від кріпацтва, яке відбулося тут на 13 років раніше, ніж на східноукраїнських землях. З великим пієтетом згадуються на Галичині часи Марії-Терезії, яка відкрила у Відні при церкві св. Варвари греко-католицьку семінарію для вихідців з західноукраїнських земель, залучала до навчання здібних русинів, які після закінчення науки обіймали посади у своєму краї⁵. Також пам’ятають Йосифа II, серед найбільших заслуг якого для українців є відновлення у 1784 році роботи Львівського університету, який в його честь назвали Йосифінським.

Довгий час для вихідців з Західної України Відень залишався політичною, культурною та освітньою столицею. Можна, зокрема, пригадати, що у 1893 році у Віденському університеті Іван Франко отримав ступінь доктора; тут же навчався, а згодом і викладав інший видатний українець – вчений-винахідник Іван Пулюй, серед чисельних винаходів якого і фосфоресцентна лампа, попередниця рентгенівської трубки. На зіткненні історій двох народів стоїть також вже легендарна постать австрійського ерцгерцога Вільгельма фон Габсбурга, який отримав українське ім’я Василь Вишиваний. У 1918 році Василь Вишиваний командував групою військ, до складу якої входили Українські Січові Стрільці, а за часів Директорії – був полковником української армії. Свого часу австрійський архикнязь розробляв геополітичні концепції, в яких важливе місце відводилося Україні, але вони так і не були реалізовані. За свою проукраїнську діяльність Василь Вишиваний поплатився не лише родинними взаєминами, а і власним життям, хоча і до сьогодні достеменно не з’ясовано всі обставини його смерті.

Австрійські впливи простежуються в Галичині і сьогодні у широкому спектрі – від міської архітектури до специфіки побуту. Спільне минуле має значний вплив на розбудову сучасних зв’язків між двома народами. Вже в наш час посол України в Австрії М.Макаревич з цього приводу зазначав: “Політичні симпатії офіційного Відня пов’язані не лише з внутрішніми змінами в Україні, а й певною мірою з ностальгією Альпійської Республіки ... В політичних колах цієї європейської країни вважають, що наша держава набагато ближча до Австрії, ніж сусідня Югославія”⁶. Отже, спільна історія українців західноукраїнських земель та австрійців мала значний вплив на

формування культурної та ментальної спільності, яка сьогодні є містком між минулим і сучасним та запорукою як успішного двостороннього співробітництва, так і формування спільної європейської ідентичності.

Економічна співпраця України та Австрії вже у новітній час також має свої традиції. За часів Радянського Союзу існували стійкі економічні зв'язки України з Австрійською Республікою, але їх координація здійснювалася через міністерства та відомства, розміщені у Москві. Лише з 1987 року, згідно рішення уряду колишнього СРСР, Україна одержала право самостійно торгувати з Австрією. При цьому Австрія була єдиною державою, з якою Українська СРСР проводила самостійну торгівлю в межах так званої придунайської торгівлі⁷. Це право свідчило про особливий розвиток торгівельних відносин між Україною та Австрійською Республікою того часу. Це мало важливе значення, оскільки започаткувало формування на Україні окремих структур, які займалися безпосередньою координацією співпраці між двома країнами, заклало підвалини для розробки власної торгівельної політики, яка того часу, зрозуміло, була ще у фарватері загальних радянських концепцій.

Широкі можливості для розвитку двостороннього співробітництва відкрило проголошення незалежності України. Цікаво, що існує деяка неузгодженість щодо питання визнання Австрією України як незалежної держави. За однією версією, – Австрія – єдина держава, яка не зробила формального дипломатичного визнання України, оскільки вважала, що факт членства України в ООН та ряді інших міжнародних організацій свідчить сам по собі про існування України як суб'єкта міжнародної політики⁸, тобто відбулося визнання де-факто⁹. З іншого боку – офіційно подається дата визнання України – 15 січня 1992 року¹⁰. Дипломатичні відносини між державами було встановлено через дев'ять днів, а генеральне консульство Австрії, яке було відкрите ще 1 грудня 1991 року, було перетворено на Посольство Республіки Австрії в Україні.

Першим послом незалежної України в Австрії став Ю.Костенко, який 10 червня 1992 р. у Віденському палаці Гофбург вручив Президенту Австрійської Республіки Курту Вальдгайму свої вірчі грамоти. Наступним кроком стало відкриття консульського відділу українського посольства в Австрії, яке відбулося 3 серпня 1992 року.

Політичні контакти на вищому рівні є однією з найважливіших складових двосторонньої угоди. Від їх розвитку багато в чому залежить розвиток економічного співробітництва, саме вони покликані стимулювати та регулювати різносторонні взаємини. За інтенсивністю політичних контактів на вищому рівні протягом 1991 – 1999 років можна виділити три етапи: 1) кінець 1991 року – 1993 роки; 2) 1994 – пер. пол. 1996 року; 3) др. пол. 1996 року – 1999 рік.

Для першого етапу характерне особливе зацікавлення розвитком двосторонньої співпраці. Австрійська Республіка вже 26 вересня 1991 року встановила з Україною прямі консульські відносини, згодом було відкрито австрійське генеральне консульство у Києві. На початку лютого 1992 року начальник політичного відділу МЗС Австрії Е.Сухаріпа зазначав, що австрійська сторона має значний інтерес до розвитку широких відносин з Україною, про що свідчить встановлення Австрією, однією з перших, консульських відносин з Україною, оперативне призначення повіреного в справах в Україні, групи австрійських експертів, передбачені на найближчий час візити в Україну Міністра економіки Австрії, а також віце-канцлера Е.Бусека¹¹.

У квітні 1992 року Австрію відвідала урядова делегація на чолі з Віце-прем'єр-міністром України О.Слепінчевим, яка провела ряд офіційних зустрічей. Під час них обговорювалися напрямки двостороннього співробітництва та пріоритети співпраці. У 1992 році також відбувся офіційний візит Міністра внутрішніх справ України А.Василишина до Австрії, в результаті якого було підписано Угоду про посилену співпрацю по боротьбі зі злочинністю.

1993-й рік також проходив досить активно: у травні Австрію відвідала українська делегація на чолі з Віце-прем'єр-міністром України В.Пинзеником, яка продовжила обговорення пріоритетних галузей двостороннього співробітництва. 5 травня 1993 року було укладено Угоду між Урядом України та Федеральним міністерством фінансів Австрійської Республіки, яка регулювала торгівельні відносини між обома державами. У кінці серпня – на початку вересня, у ході візиту урядової делегації України, було підписано Угоду між Україною та Республікою Австрія про двосторонні торгівельно-економічні зв'язки, яка стала першим базовим документом у законодавчому регулюванні двосторонніх торгівельно-економічних відносин. Під час візиту Міністра культури України І.Дзюби до Відня у жовтні 1993 року, крім офіційних переговорів було відкрито пам'ятну дошку з нагоди 100-річчя отримання Іваном Франком диплому доктора у Віденському університеті. У цьому ж році також відбувся офіційний візит до Австрії Міністра закордонних справ України А. Зленка. Але слід зазначити, що з австрійського боку усне запрошення Міністру закордонних справ України відвідати Австрію надійшло ще у лютому 1992 року¹². Важко сказати, які причини завадили Міністру іноземних справ відвідати Відень у квітні 1992 року, фактом залишається тільки те, що офіційний візит Міністра іноземних справ України відбувся 7 – 9 листопада 1993 року¹³, тобто через півтора роки після запрошення. А.Зленко провів переговори з широкого кола питань двостороннього співробітництва з Федеральним президентом Австрії Т.Клестілем, Головою Національної Ради, Віце-президентом Австрії та іншими урядовцями. Під час візиту було підписано Меморандум про подальше застосування двосторонніх угод між Австрією та Україною, які складали договірну базу радянсько-австрійських відносин¹⁴, оскільки вакуум законодавчої бази, існуючий з об'єктивних причин, негативно впливав на розвиток двосторонньої співпраці. Таким чином, на першому етапі було започатковано формування законодавчої бази для регулювання двосторонніх відносин, яка є важливою передумовою успішного співробітництва в усіх сферах.

Загалом можна констатувати, що на першому етапі більшу ініціативність проявляла Австрія, оскільки саме з австрійського боку надсилалися запрошення на відвідини Австрійської Республіки. З українського боку брак ініціативи можна пояснити відсутністю зовнішньополітичної доктрини, яка з'явилася тільки 2 липня 1993 року у

формі “Основних напрямків зовнішньої політики України”. Невизначеність зовнішньополітичних пріоритетів, декларативність та відсутність чіткості у формулюванні завдань, зумовлені політичною та економічною нестабільністю, не дали можливості зафіксувати та практично реалізувати інтерес Австрії до співпраці з Україною. Цей інтерес був пов’язаний з усвідомленням геополітичної ролі України у новому розкладі сил, зумовленому розпадом СРСР. З іншого боку, у перші роки незалежності в Україні прогнозувався швидкий економічний підйом. Але реальність виявилася значно складнішою та менш прогнозованою, що не могло не відбитися на двосторонніх українсько-австрійських відносинах, які перейшли в іншу фазу розвитку.

Для другої фази розвитку характерна практична відсутність реалізації політичної ініціативи між двома державами. На початок 1994 року офіційними колами України констатувалося, що “В порівнянні з періодом 1991 року, коли наша молода держава розглядалася як можливий провідний партнер Австрії серед країн Східної Європи, нині цей інтерес помітно знизився. Австрійські засоби масової інформації приділяють увагу економічним процесам в Україні переважно у критичному плані. Безсумнівно, поряд з об’єктивними факторами у створенні негативного іміджу України певну роль відіграє і російська зовнішня політика”¹⁵.

У 1994 році відбулося кілька офіційних візитів. Зокрема, Київ відвідав Міністр оборони Австрії В.Фассльабенд, а до Відня, на запрошення Віце-канцлера та Міністра науки і досліджень Австрії Е.Бусека, здійснив офіційну поїздку Міністр науки та освіти П.Таланчук. Культурне співробітництво цього періоду, на відміну від інших сфер співпраці, характеризувалося певним динамізмом. Так, лише Україна серед країн СНД була включена в спеціальну програму Міністерства науки і досліджень Австрії, згідно з якою передбачалося, що українські студенти і молоді науковці у 1994/1995 навчальному році отримають понад 300 місячних стипендій для вдосконалення своїх знань у провідних навчальних закладах Австрії.

У наступному році до Австрійської Республіки здійснив візит Міністр оборони України В. Шмаров. Але відчутних зрушень у процесі двостороннього співробітництва та нарощування законодавчої бази не відбулося. Тодішній посол України в Австрії М.Макаревич визначав причиною штилю у двосторонніх відносинах “політичну апатію офіційного Києва”¹⁶. Ситуація поглиблювалася незадовільною організаційною підготовкою з українського боку двосторонніх візитів. М.Макаревич зазначав: “...але часом планується, готується програма, а керівництво відмовляється від візиту”. Так, візит міністра оборони України В.Шмарова у листопаді 1995 року двічі переносився, а відвідини Австрії начальником Генерального штабу України у цьому році взагалі було відмінено¹⁷. Це є свідченням як недбалості посадових осіб, так і відсутності чіткої лінії зовнішньої політики. Крім цього, плінність кадрів міністерств, постійні зміни керівництва за умови відсутності чітко визначеної державної політики щодо зовнішньополітичних пріоритетів держави також дуже негативно позначалися на розвитку двостороннього партнерства. Млявість у двосторонніх відносинах на цьому етапі пояснюється і поглибленням економічної кризи в Україні та загостренням політичної боротьби. Низька активність обох сторін свідчить про те, що ні Австрія для України, ні Україна для Австрії на цьому етапі не розглядалися як стратегічні партнери.

1996-й рік можна умовно назвати переломним. У квітні цього року відбувся офіційний візит Прем’єр-міністра України Є.Марчука до Австрії. У ході візиту було проведено ряд зустрічей: з Федеральним канцлером Австрії Ф.Враніцьким, Головою Національної Ради Г.Фішером, Федеральним міністром фінансів В.Кліма, Віце-канцлером, Міністром закордонних справ Австрії В.Шюсселем. У травні цього року було встановлено більш тісні зв’язки між законодавчими гілками влади обох держав, через візит в Україну делегації Національної Ради Австрійської Республіки на чолі з Президентом Г.Фішером, який провів зустрічі з Президентом України та іншими високими посадовими особами. Таким чином, якісне покращення двосторонніх контактів на вищому рівні відбулося через значний проміжок часу після встановлення офіційних відносин. Таке затягування не могло не відбитися негативно на всіх сферах, у яких проходило двостороннє співробітництво, оскільки двосторонні контакти на вищому рівні покликані виконувати ряд важливих функцій: активізувати співпрацю у всіх напрямках, коригувати пріоритети співробітництва, представляти позиції обох сторін щодо широкого спектру питань як внутрішньої, так і зовнішньої політики.

Але 1996-й рік заклав передумови для суттєвої зміни існуючої ситуації. 28 червня 1996 року, після довгого протистояння між різними політичними силами, було прийнято Конституцію України. З іншого боку, цей рік приніс зміни і у зовнішньополітичному курсі країни. Дослідники відзначають, що цього року здійснюється певна корекція зовнішньополітичного курсу держави. Так, Президент України Л.Кучма на парламентському зібранні ЗЕС у червні 1996 року зазначив, що інтеграція України до Європи є головним завданням та стратегічною ціллю України¹⁸. Ці зміни активізували як зовнішньополітичне життя загалом, так і українсько-австрійські відносини зокрема. Нарешті, у листопаді 1996 року між державами була підписана Угода про сприяння та взаємний захист інвестицій, яка належить до базових угод і регулює двосторонні відносини у одній з найважливіших сфер економічної співпраці – інвестиційній.

Якщо протягом перших двох етапів переважали українські візити до Відня, то у 1997 – 2000 роках з австрійського боку було здійснено загалом більше візитів, ніж з українського. Також відбувалися зустрічі на найвищому рівні, які були здійснені не у формі офіційного візиту, а у рамках інших заходів європейського масштабу. Так Президент України Л.Кучма двічі (10 липня 1997 року та 30 червня – 1 липня 1999 року) брав участь у Всесвітньому економічному форумі країн Центральної і Східної Європи, що проходив у Зальцбурзі, де мав також ряд офіційних зустрічей. А Президент Австрії Т.Клестіль взяв участь у зустрічі Президентів Центральноєвропейських країн у Львові 14 – 15 травня 1999 року.

Найбільше австрійських офіційних візитів до України було здійснено у 1997 році. У ході цих візитів було значно розширено законодавчу базу двосторонніх відносин. У червні було підписано Меморандум про співробітництво між Міністерством юстиції України та Федеральним Міністерством юстиції Австрії. У ході візиту Федерального міністра фінансів Австрії Р.Едлінгера 16 жовтня було прийнято Конвенцію про уникнення подвійного оподаткування, яка є однією з найважливіших у законодавчій базі, що регулює економічні відносини. Також у листопаді було підписано Меморандум про співробітництво в галузі сільського і лісового господарства. З українського боку було здійснено ряд візитів, серед яких візит на чолі з Головою Верховної Ради України, Міністра оборони України та ін.

У наступному році політична активність дещо зменшилася, і кількість візитів поступалася попередньому року. З австрійського боку відбулося ряд візитів в Україну, при чому всі вони передували тогорічним українським візитам і стали фактично підготовчим етапом для державного візиту до Австрії Президента Л.Кучми. У квітні відбувся перший, більш ніж за 6 років співробітництва, візит Федерального канцлера Австрії в Україну. Канцлер В.Кліма під час свого перебування в Києві 23 – 24 квітня мав зустрічі з Президентом України та Головою Верховної Ради України. Протягом 14 – 16 жовтня 1998 року на запрошення Федерального канцлера Австрії у Відні перебував президент України Л.Кучма, який провів ряд важливих зустрічей, спрямованих на розширення міждержавних взаємин.

У наступні роки спостерігалася тенденція до зменшення політичної активності. Так, у 1999 році відбулося лише два візити до Відня: Міністра культури України Д.Остапенка та Міністра юстиції України С.Станік. З австрійського боку теж відбулося кілька офіційних візитів. Але загалом ці візити не внесли істотного поживлення у розвиток відносин. Серед вагомих причин зменшення інтенсивності політичних контактів на вищому рівні можна назвати і кризу в Югославії, яка відволікала увагу Австрії від України.

Співпраця з Австрійською Республікою має ще один важливий для України аспект, а саме, бачення подальшого розвитку інтеграційних процесів в Європі. Хоча у самій Австрійській Республіці існують різні погляди на процес розширення Європейського Союзу, позиція офіційного Відня однозначна: Австрійська Республіка підтримує ідею вступу України до ЄС. Федеральний Президент Австрії Т.Клейстль зазначав: Австрія виступає за розширення ЄС і в цьому бачить майбутнє України¹⁹. Під час візиту в Україну у квітні 1998 року Федеральний Канцлер Австрійської Республіки В.Кліма вказав, що з 1 липня 1998 року Австрія головуватиме в Європейському Союзі і сприятиме тому, щоб знайти нові шляхи зміцнення співпраці Європейського Союзу з Україною. Федеральний канцлер також запропонував провести у Відні самміт Україна – ЄС, який і пройшов під час візиту Президента України Л. Кучми до Австрії 14 – 16 жовтня 1998 року. Під час зустрічі з Головою Верховної Ради України, Голова комісії австрійського парламенту з питань європейської інтеграції, член правління австрійського концерну “Макулан Холдинг” К. Хайндль заявив: “Австрія буде активно сприяти вступу України до європейської спільноти”²⁰.

Таким чином, австрійська політика щодо розширення ЄС на цьому етапі стала конкретним внеском у поглиблення відносин України з ЄС, а задекларовані принципи були підтвердженні реальними діями.

Підводячи підсумки майже десятилітнього співробітництва, слід відзначити, що відносини розвивалися нерівномірно, що було обумовлено як об’єктивними, так і суб’єктивними чинниками. І, незважаючи на всі негативні моменти, протягом 1991 – 2000 років було зроблено значний поступ у розвитку двосторонньої співпраці.

¹Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX – поч. XX ст. – Львів, 1999. – С. 7. ²Історія України: нове бачення: у 2 т./Під ред. В. А. Смоля. – К., 1995. – Т. 1. – С. 309. ³Сухий О. Вказ. праця. – С. 7. ⁴Кріль М. Слов’янські народи Австрійської монархії: освітні та наукові взаємини з українцями (1772 – 1867). – Львів, 1999. – С. 59. ⁵Сухий О. Вказ. праця. – С. 15. ⁶Голос України від 06.07. 1995. ⁷Соколенко С. И. Современные мировые рынки и Украина. – К., 1995. – С. 10. ⁸Урядовий кур’єр від 25. 04. 1998. ⁹Архів Міністерства Закордонних Справ України (далі – Архів МЗС України). – Ф. 3У. – Оп. 1. – Спр. 200/1994. – Арк. 98. ¹⁰Дипломатія сучасної України. – К., 1997. – С. 61. ¹¹Архів МЗС України. – Ф. 3У. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 56. ¹²Архів МЗС України. – Ф. 3У. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 57. ¹³Архів МЗС України. – Ф. 3У. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 63. ¹⁴Архів МЗС України. – Ф. 3У. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 63. ¹⁵Архів МЗС України. – Ф. 3У. – Оп. 1. – Спр. 200/1994. – Арк. 100. ¹⁶Там само. ¹⁷Голос України від 06. 07. 1995. ¹⁸Alexandrova O.Die Ukraine und die Staaten Ostmitteleuropas. – München, 1997 – S. 7. ¹⁹Урядовий кур’єр від 19. 05.2000. ²⁰Голос України від 16 .02. 1995.